

१०
५

अथ

१०
५

ग्रन्थनामः- परिभाषेन्दुशेखरः ।

2092 कर्तृनामः- नागेशभट्टः *Pari bha shendu Shekharah.*

विषयः- व्याकरणम्

१०
५

परिशिष्टानु शैखरः ”

तन्मात्रावगतानीत्यर्थः ॥ तेनसोत्राणां व्यावृत्तिः ॥ अत्रकोटिद्वयं ॥ इत्यपकन्यायसिद्धान्तिकेका ॥ भाष्यवार्तिकनिबन्धानीत्यपरा ॥ वाचकांनीपंतंभयत्रवि
 शेषणं ॥ आधाअहनेत्यादिसंग्रहाय ॥ द्वितीयायस्मिन्विधिरिष्टादिसंग्रहाय ॥ इत्यपविधानां प्रविष्टाव्युत्पत्त्यात् ॥ नचपास्मिन्नापदिपरिभाषणा
 मयापिशोदितंवावगतत्वेनतासांनपुन्युदासपनिधिनिवाच्य ॥ भाष्यवार्तिकयोः पाणिनितंत्रयटकत्वेनतदितरस्यमात्रपदेनव्यावर्तस्यत
 त्वात्पातीपपाणिनितंत्रयटकसूत्रपाठस्यवग्रहणेनाहोपात्त ॥ तथाचसूत्रपाठानवगतत्वेनसतिभाष्यवार्तिकावतत्वंभाष्यवार्तिकनिबन्धत्वं ॥ तेनपु
 नुगुर्विकरणेत्पादेभ्योऽनुक्तत्वेपिभाष्येऽनितत्वेननासंग्रहः ॥ अथवाचनिकानीपंतंविशेषणं ॥ परिभाषाशब्दस्यसूत्र्यपविधानायापरिभाषा
 त्वं संकेतसंबंधेनतत्सहवत्वं ॥ तच्चप्राचीनतंत्रयसंज्ञादिकांरूपवकान्यकांस्थानामेव ॥ तेषामेवतथाशिष्टव्यवहारविषयत्वात् ॥ तेनपूर्ववा
 सिद्धेनस्थानिकद्वितीयादीनांव्यावृत्तिः ॥ केचित्तुवाचनिकानीतिशोपकन्यायासिद्धान्तिकेतिपथाकूकेदिः ॥ भाष्यवार्तिकनिबन्धानीतिनूभयत्रविशेष
 णं ॥ तेनसोत्राणांसंज्ञापूर्वकोविधेरनिरूपितादीनांव्युदासदपाठः ॥ तच्चिह्नं ॥ सीरद्वेत्वादिभिः परिभाषात्वेनाभ्युपगतानांपूर्ववासिद्धेनस्थानिक
 द्वितीयादीनांपाणिनितंत्रयशोपकन्यायसिद्धेत्वेनभाष्यसंमतत्वेनवतासानमव्याख्यानेनन्यूनतापतेर्दुर्वारत्वात् ॥ शोपकन्यायसिद्धान्तिकामपितंत्रोतरेवा
 वनिकत्वेनतेनैवसंग्रहसंभवंद्वितीयकोटेः फलभावाच्च ॥ शोपकपदेनैतदूरास्त्रीयंलिङ्गंशोपकपदेनतंत्रप्रसिधायुक्तिः ॥ परिभाषासूत्राणी
 ति ॥ इदंवाचनिकानीत्यस्यविशेषणं ॥ तेनतंत्रपरिभाषाकांस्थानामेवतेनग्रहणांमेतिनातिप्रसंगः ॥ गतेनोनयमेनियमकारित्वंपक्षप्रामा
 न्योदकत्वं ॥ संप्रदायास्त्रायत्वेनसंज्ञासिद्धिपार्थनिर्णयकत्वंवाचयिनीशक्तमित्यप्राप्तं ॥ अनुदातंपदमेकवर्णंअथेनास्मिन्सिद्धिरूपयत्

क्षणमिति विधिनिषेधरूपपरिभाषाणांमसंग्रहापतेः ॥ तस्मात्प्रत्याहारपदवत्परिभाषापदं ॥ तथाशिष्टव्यवहारविषयेषुवचनेषुयोगस्तु ॥ तदुक्तं
 एकदेशस्थिताशास्त्रभवनेयातिदीपनो ॥ परितोतोव्यापृतांभाषांपरिभाषांप्रवक्षतेइति ॥ परितः सर्वतःशास्त्रसंकेतितमर्पभाषते बोधयतीतिप
 वाक्ष्य ॥ व्याख्यायंतइति ॥ अथोहाहरणशोपकदिप्रदर्शनेनविधिपतेइत्यर्थः ॥ तत्रैतत्तूरास्त्रमूलभूतवत्तुदंशसूत्रांतर्गतशोपकसिद्धत्वा
 त्सिद्धेशोपार्थसंबंधेऽपत्रभाष्यहभिः प्रथममाश्रितत्वात्सर्वोपयोगित्वाच्च ॥ आश्रयम्युक्तमित्युदाह ॥ व्याख्यानइति ॥ निर्णयार्थेतिप्रतिव्याख्यान
 स्यहेतुत्वात्तुविभाषागुणेइतिअत्रयोगविभागात्तुपंचमीततआधादित्वात्तसिः ननुपंचम्यास्तसिदूतत्रकिंसर्वनामबहुभ्यइत्यनुवृत्तेः ॥ अ
 न्यतरादर्थस्येति ॥ अभिमतस्येतिशेषः ॥ आदिनान्यतमस्यसंग्रहः ॥ ननुविशेषप्रतिपत्तिः केषामित्याकांक्षायांशिथ्याणामितिकर्तुर्मयमा
 नतपोभयप्राप्तविनिषष्टीमहत्पाकमणः शेषविविधवक्ष्यावनेदोषः ॥ नचस्मदादिकृतव्याख्यानस्याविनिर्णायकत्वापत्तिरतआह ॥ शिष्टेति ॥
 विशिष्टमाख्यानं व्याख्यानं आख्यानमुपदेशः ॥ वैशिष्ट्यं वाच्यं परंपरावगतत्वं तेषां व्याख्यानपदस्याभियुक्तत्वाविवरणएवप्रसिद्धेः ॥ एवंच
 क्वचिन्नेदंशोपकन्यायप्रदर्शनरूपप्रतिपत्तिपदार्थमाह ॥ निश्चयइति ॥ परिभाषासूत्रादिशब्दस्यलोकप्रसिद्धहेतुत्वात्कदादाह ॥ यतइति
 यस्मात्तूहेतोरित्यर्थः ॥ संदेहादिति ॥ अभिमतानभिमतार्थरूपकोटिद्वयावगादिशानादित्यर्थः ॥ शास्त्रमिति ॥ इदमप्यादी ॥ वाक्यं ॥ प्रहृतत्वा
 त् ॥ ननुभगवत्पाणिनिप्रतीतेस्मिन्शास्त्रेयेषुस्मदादीनांसंदेहमात्रेणप्रोक्तेसैधवमानयोतिवाक्याद्वप्रमाणत्वरूपप्राप्त्येवस्यनिषेधात्
 भवात्तुआलक्षणपदार्थोदुर्वचोत्तआह ॥ अननुष्ठिति ॥ प्रमाणार्थकालक्षणवादेनाप्रशस्तार्थकमत्रः समाप्तः ॥ अप्रशस्तवचानुष्ठानप्रतिवधकीभू

संभवेन तद्वैयर्थ्यात् व्याख्या न तदप्यस्य कायना कल्पिते यत् तस्मिन् नूतन संज्ञा दुर्लभे निवृत्त्या अभिमतार्थस्योद्देश्यत्वे

दणै

[illegible]

॥स०मं॥

॥३॥

द्विवैनास्यैव बाधेन तत्राप्रस्यारुस्योपधेना। तर्थाददीर्घाप्राम्नात्तदव्याचर्षं संभव इति वाच्यं॥ बाधसामान्यविंतया दीर्घो पधेऽपि इव बाधेना
स्पष्टतया आंतरतया दीर्घस्य दीर्घप्राम्नात्तद्व्याचर्षं संभव इति वाच्यं॥ न वक्ष्यामि तेऽपि व्यर्थं विधिपमानत्वेन सवर्णात्प्राप्तिसिद्धिरिति वाच्यं
बाध्यमात्रायां किंचित् उद्देश्यवाचकं देवो विहस्य दीर्घयोगेऽर्हणेनांतरतयात्॥ ह्रस्वस्य ह्रस्वे दीर्घस्य दीर्घस्य पत्ति आदेशांतरनिवृत्त्यर्थतया
स्पष्टतया